

حیات سرزمینی و توسعه بخش‌های سازگار با محیط زیست در استان کرمان

♦ دکتر حسین وحیدی

عضو هیئت‌علمی پژوهشکده علوم محیطی دانشگاه تحصیلات تکمیلی، صنعتی و فناوری‌های پیشرفته کرمان

همان‌طور که از
آمارها می‌توان
نتیجه گرفت،
استان کرمان
سعی بر توسعه
صنایع و کشاورزی
در سال‌های
آتی دارد. این
موضوع هر چند
از نظر اقتصاد
و اشتغال‌زایی
اهمیت دارد
ولی از دیدگاه
محیط زیستی،

بستر چالش
بزرگ برای حیات
زیستی استان
است. استان
کرمان تاکنون
آسیب‌های
بسیاری از انتشار
آلودگی‌های
مختلف دیده
است و توسعه
استان با در
نظر گرفتن
محدودیت‌ها
و توان محیط
زیستی منطقه لازم
و ضروری است.

آن را تبیین کرد. محیط‌زیست، امروز در برگیرنده‌ی تمام مسائلی است که در صنعت، فرهنگ، اقتصاد و سیاست مطرح است. در این صورت وقتی می‌گوییم محیط‌زیست، مثل گذشته مختص آلودگی‌ها یا حیات‌وحش نیست، بلکه شامل تمام جلوه‌ها و جنبه‌هایی است که به‌نوعی زندگی ما انسان‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. این روند تا آن حد پیش رفته که در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته برنامه‌ریزی محیط‌زیست در چارچوب برنامه‌ریزی کشوری مطرح می‌شود.

اصلی‌ترین چالش محیط زیستی استان، بحران آب است که می‌تواند منجر به تغییر اکوسیستم قابل توجهی شود. برداشت‌های بی‌رویه از منابع آبی باعث شده است که کیفیت منابع پایین آید؛ از نظر من این مشکل مهم‌ترین چالشی است که نه تنها در استان، بلکه در سطح کشور هم مطرح است. به‌منظور حفظ و نگهداشت حیات سرزمینی در کنار توسعه استان کرمان بایستی بخش‌های سازگار با محیط‌زیست در حوزه‌های

دو توسعه اقتصاد استان کرمان به عنوان پهناترین استان کشور عمدتاً بر مبنای دو حوزه صنعتی و کشاورزی قرار گرفته است. طبق آخرین آمار سازمان برنامه‌وبودجه کشور در فروردین‌ماه ۱۴۰۱، استان کرمان ۸٫۲ درصد ظرفیت رشد اقتصادی را برای سال جاری برآورد و در لایحه بودجه، رشد اقتصادی ۷٫۷ درصد را در نظر گرفته است. سهم استان کرمان از کل درآمدهای استانی حدوداً ۵٫۲ درصد است که بیشتر مربوط به شرکت‌های بزرگ معدنی استان از جمله شرکت صنعتی معدنی گل‌گهر و مس و شرکت‌های زیرمجموعه آن‌هاست. سهم این شرکت‌ها بین ۶۴ تا ۶۵ درصد است. قابل ذکر است که استان کرمان ۴۰ درصد معادن کشور را در خود جای داده است. همچنین، استان کرمان به لحاظ میزان بودجه عمومی رتبه چهارم کشور را به خود اختصاص داده است که با ۲۳۵ میلیارد ریال بودجه منابع دولتی بعد از استان‌های تهران، اصفهان و خوزستان دارای بیشترین منابع عمومی است.

همان‌طور که از آمارها می‌توان نتیجه گرفت، استان کرمان سعی بر توسعه صنایع و کشاورزی در سال‌های آتی دارد. این موضوع هر چند از نظر اقتصاد و اشتغال‌زایی اهمیت دارد ولی از دیدگاه محیط زیستی، بستر چالش بزرگ برای حیات زیستی استان است. استان کرمان تاکنون آسیب‌های بسیاری از انتشار آلودگی‌های مختلف دیده است و توسعه استان با در نظر گرفتن محدودیت‌ها و توان محیط زیستی منطقه لازم و ضروری است. بهره‌برداری بهینه و اصولی از منابع طبیعی سرزمین و ساماندهی کاربری اراضی بر اساس توان طبیعی (اکولوژیکی) آن، نقش مهمی در مدیریت محیط، جلوگیری از تخریب محیط‌زیست در راستای توسعه پایدار دارد.

حیات سرزمینی و توسعه پایدار

در سال‌های اخیر با حساسیت بیشتر جامعه بر مسائل محیط زیستی و سلامت عمومی، چالش‌های محیط زیستی مفهومی دیگری پیدا کرده و دیگر نمی‌توان با الگوها و مدل‌های قدیمی

مشکلات سرراه توسعه پایدار و حفظ مناسب حیات سرزمینی در استان کرمان است که در ادامه به ارائه توضیحاتی درباره هر یک از آن‌ها پرداخته شده است.

۱. ضعف سیاست‌گذاری محیط زیستی

سیاست زیست‌محیطی یا خطمشی زیست‌محیطی، به تعهدات در خصوص مسائل زیست‌محیطی با سازمان‌دهی قوانین، مقررات، خطمشی‌ها و سایر سازوکارهای سیاسی اطلاق می‌شود. این مسائل عموماً شامل آلودگی هوا و آب، مدیریت پسماند، مدیریت اکوسیستم، حفظ تنوع زیستی، حفاظت از منابع طبیعی، حیات‌وحش و گونه‌های در معرض خطر است. سیاست‌های مربوط به بخش انرژی، یا تنظیم سموم از جمله آفت‌کش‌ها و بسیاری از انواع زباله‌های صنعتی، بخشی از چالش‌های سیاست‌های زیست‌محیطی را به خود اختصاص می‌دهد. این سیاست‌ها می‌تواند با نظارت بر فعالیت‌های انسانی، از اثرات مضر آن بر محیط بیوفیزیکی و منابع طبیعی، همچنین از تغییرات محیط‌زیست و اثرات مضر آن بر زندگی انسان‌ها جلوگیری نماید.

از مهم‌ترین چالش‌های فعلی کشور در حفظ حیات زیستی، عدم شفافیت در سیاست‌گذاری‌های محیط زیستی کلان و خرد می‌باشد؛ به عنوان مثال، توسعه معدن کاری، تأسیس صنایع آب‌بر، افزایش سطح زیر کشت، تمایل کشاورزان به کشت محصولات آب‌بر و بسیاری موارد دیگر را می‌توان جز چالش‌های سیاست‌گذاری محیط زیستی در استان کرمان برشمرد.

شهری، صنعتی و کشاورزی با دقت بالایی برنامه‌ریزی، مدیریت، نظارت و اجرا شود. باور به توسعه پایدار در برنامه‌های اجرایی و تصمیم‌گیری‌های کلان استانی کمک شایانی به توسعه سازگار با محیط‌زیست می‌نماید. تضادی بین توسعه پایدار و حفاظت محیط‌زیست وجود ندارد؛ در صورتی که برنامه‌ریزی‌های توسعه را در درازمدت مدون کنیم و با توجه به ظرفیت اکوسیستم و محیط‌زیست به دنبال توسعه باشیم و مکان‌یابی‌ها با مطالعات صحیح و در نظر گرفتن ملاحظات زیست‌محیطی انجام شود. آنگاه می‌توانیم همگام با حفاظت محیط‌زیست، توسعه را نیز پیش ببریم و این روندی است که در کشورهایی مثل استرالیا و نیوزلند به آن دست یافته‌اند و در عین دستیابی به توسعه، محیط‌زیست خود را نیز حفظ کرده‌اند. البته لازمه این امر شناخت دقیق محیط‌زیست و درک ظرفیت آن است.

چالش‌های استانی کرمان در حفظ و نگهداشت حیات سرزمینی

شناخت ظرفیت‌های استان کرمان تا حدودی مرزهای سرمایه‌گذاری در صنعت و کشاورزی را مشخص می‌کند. میزان بارگذاری آلودگی در استان متناسب با ظرفیت تحمل حیات سرزمینی بایستی برنامه‌ریزی و موردتوجه مسئولان استان قرار گیرد. سیاست‌گذاری‌های نادرست محیط زیستی، نبود برنامه‌های آمایش سرزمین، عدم به‌روز بودن روش‌های ارزیابی اثرات محیط زیستی علمی، ضعف شدید سیستم‌های نظارتی، بحران اقتصادی کشور و پرنرنگ‌تر شدن مسائل اقتصادی و در نتیجه عدم توجه لازم به مشکلات محیط زیستی از مهم‌ترین

عدم توجه مجلس شورای اسلامی به سیاست‌گذاری‌های مربوط به محیط‌زیست، علت اصلی بسیاری از مشکلات محیط‌زیستی در کشور و استان کرمان است. همچنین ضعف علمی و دانشگاهی و نبود رشته‌های تحصیلی مرتبط علی‌رغم توجه ویژه کشورهای توسعه‌یافته به حقوق و سیاست‌گذاری محیط‌زیست از چالش‌های زیرساختی در کشور ما می‌باشد.

۲. به‌روزرسانی برنامه‌های آمایش سرزمین در استان کرمان

آمایش سرزمین عبارت است از تنظیم رابطه بین انسان و سرزمین به منظور بهره‌برداری درخور و پایدار از همه امکانات سرزمین در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع در طول زمان. هدف آمایش سرزمین، رسیدن به توسعه درخور و پایدار است که چنانچه اصول آن به‌دقت رعایت گردد بحران زیست‌محیطی رخ نخواهد داد.

طرح آمایش استان کرمان در سال‌های اخیر مورد توجه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی قرار گرفته است، در حالی که توسعه صنعتی طی ۴۰ سال اخیر با سرعت بالایی در استان بدون در نظر گرفتن این مطالعات صورت گرفته است و اینکه چقدر توسعه قبلی و مسیری که به اجبار استان در آن قرار گرفته است بر اساس نتایج مطالعات آمایش سرزمین می‌باشد جای بررسی

عمیق و علمی دارد. از طرفی سؤال مهمی که جواب آن با ابهام زیادی همراه است، تعیین توان اکولوژیک و ظرفیت حیات‌زیستی در استان کرمان است که بدون آن، طرح‌های آمایش موجود از دقت مناسبی برخوردار نیستند و متأسفانه پاسخی به این سؤال تاکنون در حد و حدود مورد نیاز داده نشده است.

۳. عدم به‌روزرسانی اثرات محیط‌زیستی علمی

از دید حفظ محیط‌زیست، هر پروژه‌ای باید ارزیابی اثرات شود که این ارزیابی باید توسط متخصص صورت بگیرد؛ چرا که این متخصص است که دارای آگاهی است و می‌تواند سرمایه طبیعی را به گونه‌ای قیمت‌گذاری کند که در درازمدت به نفع باشد و از سوی دیگر باید به حرف برنامه‌ریز عمل کنند، چون تضعیف محیط‌زیست برای رسیدن به توسعه تا حدی اجتناب‌ناپذیر است.

در فرایند مطالعات و اخذ مجوزهای (EIA) یا به عبارتی مجوزهای محیط‌زیستی طرح‌های صنعتی، ارزیابی‌های اثرات محیط‌زیستی به دلیل ضعف علمی و استفاده از مدل‌های قدیمی و ناکارآمد مورد توجه قرار نمی‌گیرند و تنها بر نتایج مطالعات سنجش از دور و GIS تکیه می‌شود که باعث شده تمرکز بر شاخص‌های جانمایی پروژه به جای بررسی اثرات محیط‌زیستی پروژه، بیشتر مورد توجه قرار گیرد که امری نادرست است. متأسفانه، اثرات نامطلوب محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی ارزیابی‌های نادرست اثرات محیط‌زیستی طرح‌های عمرانی و توسعه را در بسیاری از نقاط کشور می‌توان مشاهده نمود که بر همگان پوشیده نیست؛ به عنوان مثال موضوع پتروشیمی میانکاله که اخیراً مورد بحث جوامع محیط‌زیستی کشور است. لذا تغییراتی برای به‌روز و علمی‌تر شدن مطالعات ارزیابی محیط‌زیستی با تکیه بر قوانین موجود کشور و علم روز دنیا انجام داد تا بتوان بر نتایج مطالعات اطمینان بیشتر و نتایج مطلوب‌تری از خدمات ارائه شده توسط سازمان محیط‌زیست به دست آورد. عدم به‌روز بودن روش‌های ارزیابی اثرات محیط‌زیستی علمی از مشکلات سایر جوامع نیز بوده است که از سال ۲۰۰۶ با جایگزینی مدل‌های ارزیابی چرخه حیات (LCA)، توانسته‌اند به مدلی کارآمد، دقیق، علمی و کمی دست پیدا کنند. هم‌اکنون ارزیابی چرخه حیات به عنوان راهکار جایگزین ارزیابی اثرات محیط‌زیستی و بررسی اثرات آلودگی صنایع در مکانی با ظرفیت تاب‌آوری محدود مورد توجه قرار گرفته است.

۴. ضعف شدید قانونی و سیستم‌های نظارتی

ضعف سیستم‌های نظارت بر محیط‌زیست نه تنها در استان که از چالش‌های ملی است. ساختار کنونی سازمان حفاظت از

محیط‌زیست به‌عنوان متولی امر همواره در مرکز نقد و بررسی جوامع تخصصی بوده و ایرادات بسیاری بر سازوکارها، قوانین، دستورالعمل‌ها به آن وارد می‌باشد؛ به عنوان مثال با توجه به اهمیت معدن کاری در استان کرمان، دستورالعمل استاندارد، جامع و علمی محیط‌زیست در معدن کاری در کشور تاکنون وجود نداشته است. در صورتی که با نگاهی به اسناد سایر کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه می‌توان دستورالعمل‌های مفصل چند صد صفحه‌ای با قدمت بیش از ۲۰ سال را مشاهده نمود که بارها طبق نیاز کشور به‌روز رسانی شده و روند نظارتی طبق آن‌ها صورت گرفته است. همچنین، صنایع هم از تکلیف مشخصی برخوردار می‌باشند و لذا مشکلات محیط‌زیستی کمتری را ایجاد می‌کنند. برای درک بهتر تفاوت می‌توان وضعیت مستندات در دسترس دو کشور ایران و آمریکا را مورد توجه قرار داد، سازمان حفاظت محیط‌زیست آمریکا (EPA) در خصوص قوانین و دستورالعمل‌های محیط‌زیستی در معدن کاری، بیش از ۲۰ هزار صفحه مستندات تدوین و در اختیار دستگاه‌های نظارتی و صنایع گذاشته است؛ در صورتی که ضوابط زیست‌محیطی فعالیت‌های معدنی تدوین شده توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست و وزارت صنایع و معادن در سال ۱۳۸۴ در حدود چهار صفحه می‌باشد. قابل ذکر است موضوع کیفی و علمی این مستندات مورد بحث قرار نگرفته است.

در حال حاضر، رفع نیاز قوانین، دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های محیط‌زیستی به عنوان پیش‌نیاز اصلی برنامه‌های اصلاحی، می‌تواند توسعه هر چه سریع‌تر صنایع و خدمات حوزه معدن کاری و کشاورزی در سازگاری بیشتر با محیط‌زیست در استان کرمان را به دنبال داشته باشد و بستری مناسب برای راهکارها و اقدامات آتی باشد.

۵. بحران اقتصادی کشور و پررنگ‌تر شدن مسائل اقتصادی

متأسفانه در سال‌های اخیر با تحریم‌های ناعادلانه‌ای که به ملت ایران تحمیل شده است، اثرات مخرب بسیاری بر محیط‌زیست کشور نیز ایجاد شده است. اکنون در شرایط تحریم که درآمد دولت به شدت کاهش یافته و تحریم بانکی راه را حتی بر خرید دارو و غذا بسته است، واردات فناوری‌های پیشرفته زیست‌محیطی و انرژی‌های پاک و تجدید پذیر نیز متوقف شده است. تحریم‌های زیست‌محیطی و واردات فناوری‌های پیشرفته در زمینه فناوری‌های کنترل آلاینده‌های محیط‌زیستی در صنایع، فیلترها، مواد با کیفیت مرتبط با حوزه مدیریت و کاهش آلودگی، توسعه انرژی‌های تجدید پذیر و ... مشمول معافیت نشده است و در نتیجه علی‌رغم تصمیم کشور بر خودیاری و بومی‌سازی نیازهای دانش‌بنیان، فرصت‌های بسیاری از دست رفته و برخی از مناطق درگیر آلودگی‌های محیط‌زیستی رشد چشمگیری

داشته است.

از طرف دیگر، تحریم‌های اقتصادی نیز نوعی جنگ ویرانگر محسوب می‌شوند. در شرایط جنگ، دولت‌ها معمولاً بر نیازهای فوری و کوتاه‌مدت تمرکز می‌کنند. آن‌ها اولین کاری که می‌کنند حذف یا کاهش بودجه‌های زیست‌محیطی است. مردم نیز برای تأمین نیازهای اولیه خود به طبیعت روی می‌آورند و برای بهره‌برداری حداکثری از منابع طبیعی به رقابت برمی‌خیزند و محیط‌زیست از اولویت‌های دولت‌ها و مردم کنار گذاشته می‌شود. در چنان شرایطی، نهادهای حافظ محیط‌زیست تحت فشار قرار می‌گیرند که استانداردهای زیست‌محیطی را نادیده بگیرند و مانع فعالیت‌های اقتصادی مخرب نشوند. البته این موضوع با سوءاستفاده برخی افراد سودجو تشدید شده و به بهانه توسعه اقتصادی، چالش‌های محیط‌زیستی نادیده گرفته می‌شود. هرچند، قشر کثیری از مردم حساسیت‌های قابل ستایشی در حفظ حیات زیستی محلی خود نشان می‌دهند که حاشیه اطمینانی هرچند شکننده برای توسعه محلی در راستای توان محیط‌زیستی منطقه می‌باشد.

جمع‌بندی

توان بارگذاری محیط‌زیستی در استان کرمان محدود است. نباید به خاطر منافع کوتاه‌مدت حیات زیستی استان را به خطر انداخت. جبران بسیاری از چالش‌های محیط‌زیستی بسیار پرهزینه، دشوار و در برخی موارد غیر قابل بازگشت می‌باشد. سیاست‌گذاری درست، توسعه زیرساخت‌های تصمیم‌گیری علمی مانند آمایش سرزمین و مدل‌های نوین ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، استفاده از دانش فنی مناسب در صنایع، نظارت‌های دقیق و علمی، ایجاد خواستگاه‌های محیط‌زیستی منصفانه در جامعه و بسیاری اقدامات کوچک و بزرگ دیگر برای حفظ حیات زیستی استانی و ملی مورد نیاز است. همه دستگاه‌های دولتی و خصوصی اعم از مدیران، سیاست‌گذاران، کارفرمایان، ناظران، مشاورین، حوزه‌های دانش‌بنیان و دانشگاهی و خصوصاً شهروندان یک جامعه باید در کنار یکدیگر و با عزمی راسخ قصد بر حفظ و نگهداشت منابع طبیعی و حیات زیستی که اجداد ما برای نگهداشت آن کوشیده‌اند، تلاش و کوشش نمایند.

شایان ذکر است، تغییرات عمده و بزرگ در کنار استمراریت کوچک، هر دو نیاز حفظ محیط‌زیست استان کرمان می‌باشد. امید است تا با تکیه بر توان داخلی، خودیاری و حرکت هر چه سریع‌تر به سمت دانش‌بنیان شدن فعالیت‌های صنعتی، کشاورزی، خدماتی و توسعه بخش‌های سازگار با محیط‌زیست در استان کرمان بتوانیم از هدر رفت حیات زیستی استان جلوگیری کنیم. ♦♦

طرح آمایش

استان کرمان

در سال‌های

اخیر مورد توجه

سازمان مدیریت

و برنامه‌ریزی قرار

گرفته است، در

حالی که توسعه

صنعتی طی ۴۰

سال اخیر با

سرعت بالایی

در استان بدون

در نظر گرفتن

این مطالعات

صورت گرفته

است و اینکه

چقدر توسعه

قبلی و مسیری که

به اجبار استان

در آن قرار گرفته

است بر اساس

نتایج مطالعات

آمایش سرزمین

می‌باشد جای

بررسی عمیق و

علمی دارد.